

Hibák és furcsaságok a határozottságbeli egyeztetésben*

Rácz Endre emlékére

1. RÁCZ ENDRE tanár úr, a klasszikus grammatika megújításának szorgalmazója és jellegzetes képviselője, a kiemelkedő műveltségű, sokoldalú és naprakész tájékozottságú tudós, aki sokunknak és sokszor segített értékes, megszívlelendő tanácsokkal az egyetemi évek alatt és azok után is, idén lenne 80 esztendő. Előadásom nem szabályos megemlékezés, csupán szerény, de hálával és tisztelettel teljes főhajtás az ő emléke előtt.

Legkedvesebb kutatási területe az egyeztetések kérdésköre volt. Ezért írtam ilyen tárgyú cikket — „Egyeztetés és mazsolaszemek” címmel — a 70. születésnapjára készült emlékkönyvbe (szerk. KOZOCSA SÁNDOR GÉZA és LACZKÓ KRISZTINA, ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Bp., 1992. 116—23), ezért emlékeztem rá halála után ennek a cikknek a párjával a Magyar Nyelvben (1994: 302—7), és ezért választottam a mostani alkalomra is egyeztetési témát.

Előadásomban 1. és 2. személyű tárgyakkal nem foglalkozom, határozottságbeli egyeztetésként tehát most azt a szabályrendszert emlegetem, amely szerint az ige ragozásának igazodnia kell vagy kellene a 3. személyű tárgy határozott, illetőleg határozatlan voltához.

* Előadasként elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság ülésén 2002. május 7-én.

Céлом nem az, hogy elméleti újdonságokkal szolgáljak a határozottságbeli egyeztetéssel kapcsolatban. Mondandóm műfaja inkább az említett cikkeimre emlékeztet. Olyan egyeztetési hibákat és furcsaságokat szeretnék bemutatni, amelyeket olvasgatás vagy tévézés közben jegyeztem fel. Ezzel el is árultam, hogy az adatokhoz véletlenszerűen, azaz nem célzott gyűjtéssel jutottam.

Ezeket a példákat már nem mutathattam meg Rácz Endre tanár úrnak, ugyanis 1993 és 2001 között találtam őket. Nagy többségük a sajtónyelvből (főleg a Népszabadságból) származik, kisebb részük regényekből (leginkább fordításokból), de vannak köztük olyanok is, amelyek nyelvészeti cikkekből (ott nem példaként használva!), valamint tévéműsorokból valók (az utóbbiak átmenetet jelentenek az írott és a beszélt nyelv között).

A teljes gyűjtemény száznál valamivel több adatból áll. Azt tekintve, hogy ez mintegy nyolc év termése, akár azt is mondhatnám, hogy a határozottságbeli egyeztetés hibái örvendetesen ritkák. Ismételt felbukkanásuk azonban azt sejteti, hogy mégsem árt odafigyelni rájuk. — Az adatok viszonylag csekély száma és a gyűjtés módja miatt nem tartottam célszerűnek, hogy a hibákból statisztikát készítsek; de ott, ahol szükségesnek látom, időnként utalni fogok a típusok előfordulási arányaira, ugyanígy a műfaji jellemzőkre.

A határozottságbeli egyeztetés szakirodalmja meglehetősen gazdag, ezért áttekintése szétfeszítené mondandóm kereteit. Elegendőnek látszik, ha a példaanyag bemutatása közben RÁCZ ENDRE két összefoglaló munkájára hivatkozom: „A tárgy és az igei állítmány kapcsolata.” In: BENCÉDY JÓZSEF — FÁBIÁN PÁL — RÁCZ ENDRE — VELCSOV MÁRTONNÉ, A mai magyar nyelv. Tankönyvkiadó, Bp., 1968. 278—82 (= MMNy.), illetőleg 11 szócikk „tárgyas vagy alanyi ragozás” kezdetű címmel a Nyelvművelő kézikönyv 2. kötetében (főszerk. GRÉTSY LÁSZLÓ és KOVALOVSKY MIKLÓS, Akadémiai Kiadó, Bp., 1985. 959—74 = NymKk.). Ugyancsak RÁCZ ENDRE a szerzője „Az egyeztetés a magyar nyelvben” című monográfiának (Akadémiai Kiadó, Bp., 1991. = Egyezt.), de abban a határozottságbeli egyeztetés nem kap nagy szerepet (l. mégis i. m. 17—20, 236). Néhol utalok viszont a „Magyar grammatika” (szerk. KESZLER BORBÁLA, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2000.) BALOGH JUDIT írta fejezetére (= MGr. 416—7).

Bevezetőm lezárásaként megemlítem még B. GERGELY PIROSKA tanulmányát, amely „Az általános és határozott igeragozás keveredése a XVI—XIX. századi Erdély beszélt nyelvében” címmel jelent meg a II. szegedi nyelvtörténeti konferencia előadásait tartalmazó kötetben (A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei II. Magyar és finnugor alaktan. Szerk. BÜKY LÁSZLÓ és FORGÁCS TAMÁS. Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 2001. 19—28). Ennek a nyelvtörténeti (nyelvjárás-történeti) tárgyú munkának az elemzésére most nem térhetek ki, de szeretném felhívni rá a figyelmet: részint értékes példaanyaga miatt, melynek külön érdekessége, hogy közel áll a beszélt nyelvhez; részint pedig a szerző elméleti szempontból is tanulságos okfejté-seire, valamint a gazdag bibliográfiára tekintettel.

2. A szemlét olyan adatokkal kezdem, amelyekben a határozott tárgy mellett általános igeragozás áll a szabályos határozott helyett.

A tulajdonnév — funkciójából adódóan — csakis határozott tárgy lehet. Mellette csupán kivételesen, egyetlen alkalommal találok egyeztetési hibával: Agatha Christie „Gyöngyöző cián” című krimijének fordításában: „*Rosemaryt nem elégíthet ki egy ilyen unalmas fickó*” (ford. Köves Erzsébet, Magyar Könyvklub, Bp., 1996. 89).

Sokkal gyakoribb botlás ennél a határozott névelőjű köznévhöz mint tárgyhoz egyáltalán nem illő általános igeragozás használata. A talált adatokból most csak néhányat mutatok be. — Először két jellegzetes példát idézek a Népszabadságból:

„az ellopott vagy elvesztett bankkártyák bejelentésének pillanatától *a bankokat terhel* minden felelősség” (1999. nov. 15. 25); „A növendéki önértet persze minden tanári kritika érzékenyen *érint*” (2000. szept. 18. 29). — A tévesztés valószínű oka nemegyszer analógiás hatás, eredménye pedig kontamináció: „*Az oktatást* német anyanyelvű vendégtanár *segít*” (Zuglói Lapok 2000. 5. sz. 9). A feltételezett vegyülés: *az oktatást segíti* × *az oktatásban segít*. — Néha abból eredhet a hiba, hogy egy közbevetés miatt az állítmány viszonylag messzire kerül a tárgytól, és a szöveg alkotója „elfelejti”, mihez kellene igazodnia az ige ragozásában: „*Az olyan kis létszámú szakokat, mint a meteorológia, a csillagászat vagy a geofizika, esetleg csak két-három évenként indítanak*” (Népszabadság 1995. júl. 5. 15). — A határozott névelőjű tárggyal kapcsolatos példáim között a sajtónyelvieken kívül egy regényfordításból való is akad; Lucy Maud Montgomerynek az „Anne gyermekei a háborúban” című könyvéből idézem: „Susan — aki valamikor csak a Glen St. Mary-i *híreket olvasott* — most a világ irdatlan sakktabláján minden lépést figyelemmel kísért” (ford. Szür-Szabó Katalin, Európa Könyvkiadó, Bp., 1998. 190).

A határozott névelőhöz hasonlóan a birtokos személyjel is határozottá teszi a főnevet, így természetesen a főnévvel kifejezett tárgyat is. (Bizonyos kivételekhez vö. pl.: RÁCZ: MMNy. 279, NymKk. 2: 959—61.) Gyűjteményem alapján úgy tűnik, hogy a birtokos személyjeles tárgyhoz kapcsolódva valamivel ritkább a hibás egyeztetés, mint a határozott névelőjű tárgy mellett.

Nem tudom, véletlen-e vagy sem, hogy tárgyi szerepű személyjeles köznévvél mellett leginkább a politikai tudósításokban bukkan fel általános ragozású igealak. Megelégszem egyetlen példa bemutatásával, mivel az ide tartozó adatok meglehetősen hasonlóan egymásra: „Az SZDSZ képviselője jelezte: önálló privatizációs minisztérium *létrehozását* pártja nem *támogat*” (Népszabadság 1995. febr. 2. 4). — A más témájú szövegek példái közül pedig egy olyat választottam, amelyben a tárgy birtokos jelzőjének a határozatlan névelője sugallhatta az általános ragozást: „Kezdjük a napot azzal, hogy *egy egész citrom levét vízzel hígítva megiszunk*” (TV Magazin 1995. 43. sz. 17).

Mind a határozott névelő, mind a birtokos személyjel önmagában is elég ahhoz, hogy határozottá tegye a tárgyat. Meglepő tehát, hogy együttes jelenlétük ellenére is előfordul az a hiba, hogy az ige általános ragozású. Gyűjteményem három ilyen adata közül az egyik a sajtónyelvből, a másik egy nyelvészeti könyv ismertetéséből, a harmadik pedig a Magyar Televízió Híradójából való: „Budapesten hozzávetőleg háromezer köztéri időmérő működik, *s a számukat* időnként soknak, máskor kevésnek *érzünk*” (Népszabadság 1996. márc. 29. 25); „Itt jegyzem meg, hogy Ábrahám Imre munkájának ez az a része, amely alapján én *az egész művét*, amióta ismertetés céljából foglalkozom vele, a szív és az ész könyvének *nevezek* magamban” (MNy. 1995: 98); „Mindenképpen vizsgálat tárgyává *fogunk tenni a* marginális kulcs *mértékét*” (MTV 1. 1996. márc. 25., 19.31).

A főnévi mutató névmás mint határozott tárgy mellett csupán egyszer ütköztem egyeztetési hibába: „A fejlesztési koncepció egyértelműen számol a tandíjjal, de [...] úgy, hogy *azt* 1996. szeptember 1-jével *vezetnének be*” (Népszabadság 1995. márc. 31. 22).

Nyelvtanokban és nyelvművelő írásokban gyakran esik szó arról, hogy a ’mind-egyik’ jelentésű *valamennyi* általános névmással mint jelzővel bővített tárgy határozott ragozású igealakot kíván maga mellé. Az általános ragozás használata csak akkor helyes, ha a *valamennyi* jelző ’néhány’ jelentésű. (A szakirodalomból most csak RÁCZ ENDRE megállapításaira utalok: MMNy. 280, NymKk. 2: 969.) A visszatérő figyelmeztetés ellenére a sajtóban továbbra is el-eltévesztik az egyeztetést, bár igaz, hogy csak négy ilyen adatom van. Közülük kettőt idézek, mindkettőt a Népszabadságból: „*Valamennyi* privatizációs *döntést megvizsgál*nak visszamenőleg 1990-ig — jelentette be teg-

nap Hatvani Szabó János, az ÁVÜ ügyvezető igazgatója” (1994. febr. 16. 4); „A kudarcért *valamennyi* választott *testületet* felelősség *terhel*” (1999. jan. 18. 14).

Az *-ik* kiemelőjel a birtokos személyjelhez hasonlóan determináló szerepű elem, ezért a legtöbb *-ik* végződésű névmás a vele bővített tárgyat határozottá teszi. Érvényes ez a *mindegyik* és a *valamelyik* névmásra is, egy-egy ízben mégis megtörtént mellettük az a szabálysértés, hogy az ige általános ragozásba került: „*Mindegyik nőt* ugyanaz a társaság *biztosított*” (Acapulco akciócsoport. Amerikai—francia tévéfilmsorozat. MTV 2. 1996. júl. 12., 19.33); „Ezután [a lányok] azt találták ki, hogy *valamelyik* jobb érzésű *vendéget beavatnak* a titkukba és a segítségét kérik” (Népszabadság 1997. ápr. 5. 32). Az első esetben nyilván a *minden* analógiája okozta a botlást, tehát kontamináció történt: *mindegyik nőt ... biztosította* × *minden nőt ... biztosított*. A *valamelyik* esetében pedig a névmás határozatlan jelentése bizonyulhatott erősebbnek az *-ik* jel determináló funkciójánál.

Ha főnévi igenév tölti be a tárgy szerepét, akkor az ige ragozása attól függ, van-e az igenévnek 3. személyű saját határozott tárgya (l. pl.: RÁ CZ: MMNy. 280, 281—2, NymKk. 2: 963—5; BALOGH JUDIT: MGr. 417). Összesen négy olyan adatom van, amelyben az igenév ilyen tárgya ellenére az ige általános ragozásban szerepel. Közülük az egyik egy regényfordításból, a többi pedig a sajtónyelvből való. Az igenév tárgya mindegyik példában olyan típusú, amilyenről az igét közvetlenül bővítő tárgyak sorában lényegében már esett szó: — birtokos személyjeles köznévi: „Az előttünk lévő veszedelem a »tábornok« csapata, amelynek *nyomait* rövidesen *megtalálni reméltünk*” (Karl May: Old Surehand. Ford.: Sallay Gergely. Unikornis Kiadó, Bp., 2000. 2: 105); — főnévi mutató névmás: „S *ezt* csak egy ilyen összetételű koalíciós kormány *tud megvalósítani*” (Népszabadság 1994. máj. 16. 6); — *valamennyi* ’mindegyik’ jelzőjű tárgy: „Mivel *valamennyi épületet* a rendőrség nem *tud* védőőrizet alá *vonni*, Kacziba a polgárőrségek, a polgári fegyveres biztonsági őrségek és az önkormányzatok segítségét kéri” (uo. 1994. júl. 28. 4); — *-ik* jeles névmás (igaz, itt nem jelzőként, mint korábban, hanem maga a név-más a tárgy): „Hol az egyik, hol a másik [szonett] felel meg leginkább a feltoluló érzelmeknek. De mostanában mégis ez [a kilencvennyolcadik] az, *amelyiket* nem *tudok kiűzni* a gondolataimból” (uo. 1998. dec. 9. 10). Érdekes, hogy három idézetben is a *tud* ige szerepel. Ami pedig az első példát illeti: ha a *megtalálni remél* szerkezetben nem tárgyas, hanem esetleg határozós szintagmát látunk, akkor nem hibás az ige általános ragozása.

Szó esett már egy olyan típusról, amelyben a tárgy egyszerre két jellemzője miatt is határozottnak számít: a határozott névelőnek és a birtokos személyjelnek az együttállása volt ilyen. Más körülmények között is előfordulhat azonban, hogy a tárgy „*kétszeresen határozottnak*” mondható. Így minősíthetjük a következő példában a határozott névelőjű köznévi és a tulajdonnévi magyarázó mellérendelő kapcsolatát, az ige általános ragozása tehát több okból is szabálytalan: „*A kivételt, azaz Sárfalvit* azonban minden dicséret *megillet*” (Népszabadság 1997. máj. 12. 23).

Eddig jóformán csak hibák kerültek szóba, előadásom címében azonban *furcsaságokat* is ígértem. Most ezek következnek: olyan esetek, amelyekben az egyeztetést egymásnak ellentmondó tényezők befolyásolják, így a választott megoldás nem nevezhető egyértelműen hibásnak, noha kétségtelenül furcsa vagy vitatható.

Sajtónyelvi gyűjteményem ide tartozó adatai közül kettőben a tárgy birtokos személyjelet tartalmazó főnévi, de partitívusi jellegű (vö.: RÁ CZ: MMNy. 279—80, NymKk. 2: 960—1, Egyezt. 20; BALOGH JUDIT: MGr. 416), ráadásul a tárgy határozatlan névelője, illetőleg határozatlan névmási jelzője szintén kedvez az ige általános ragozásának: „A nyomozás eddigi adatai szerint Zemlényi több személytől és intézménytől több száz millió forint kölcsönt vett fel, amelynek *egy részét* az olimpiára készülő úszók támo-

gatására fordított” (Népszabadság 1996. júl. 12. 4); „Ők ketten korteskörútjukon ellátogattak sok-sok felsőoktatási intézménybe, hogy bemutassák programjukat, amelynek *néhány elemét* mellékletünkben is *ismertetünk*” (uo. 1998. okt. 29. 39). Harmadik példában az *-ik* kiemelőjel determináló szerepénél bizonyult erősebbnek a névmási jelző határozatlansága és a jelzős szerkezet partitívusi természete: „A KSH *némelyik közösséget* szektának *minősít*” (uo. 1999. nov. 19. 4). Lényegében ugyanebből az okból került általános ragozásba az ige a negyedik példában, annak ellenére, hogy a *némelyikét* tárgy kiemelőjelet és birtokos személyjelet is tartalmaz: „És láttuk, hogy a sikerdaraboknak kérik meg az árát, amelyeknek *némelyikét* jómagam inkább messzire *elkerülnék*” (uo. 1998. máj. 14. 37).

Az imént idézett négy esetben saját nyelvérzékekre hallgatva a határozott ragozás mellett döntenék. Van azonban egy adatom arra a szerkezet típusra is, amelyben az *-ik* jelet tartalmazó sorszámnévi jelző a határozott ragozás mellett szól, az azt megelőző *minden* jelző viszont az általános ragozást támogatja, és magában a példában az utóbbi érvényesül: „*Minden hetedik abortuszt* tinédzserlányokon *hajtanak végre*” (Népszabadság 1998. nov. 20. 5). RÁCZ ENDRE szerint ilyenkor ingadozik az egyeztetés (NymKk. 2: 969), de fogalmazásmódja azt sejteti, hogy ő inkább az általános ragozást pártolja.

3. Visszakanyarodva a hibás egyeztetésekhez, rátérek azoknak az eseteknek a bemutatására, amelyekben a határozatlan tárgy mellett határozott igeragozás áll a szabályos általános helyett. Gyűjteményem arról tanúskodik, hogy az efféle tévesztés jóval sűrűbben fordul elő az ellenkező irányúnál: az ilyen adataim száma csaknem a másfélszerese a „határozott tárgy + általános igeragozás” képletűekének. — Érdekességként megjegyzem, hogy B. GERGELY PIROSKA a bevezetőben említett tanulmányában (i. h. 2001. 21) éppen az általános ragozás szabálytalan alkalmazását találta gyakoribbnak.

Az egyeztetésbeli hiba a tárgyi szerepű névelő tlen (és más eszközzel sem determinált) köznév mellett a leggyakoribb: az előadásom alapjául szolgáló teljes gyűjteménynek majdnem minden negyedik adata ide tartozik.

Feltűnő, hogy erre a típusra mennyire jellemző a receptekbeli előfordulás; pontosabban inkább azt kellene mondanom, hogy a receptkezdő mondatnak (vagy a recepten belül egy-egy új szakasznak) vissza-visszatérő jelensége az ilyen egyeztetési zavar. Nézzük, mivel kezdődik például a Népszabadság szerint a szoboszlói göngyölthúsnak, illetőleg az almás rakott tésztának a készítése: „60 dkg szeletelt, kicsontozott *karajt kloffoljuk*, enyhén *sózzuk* és grillporral *ízesítjük*” (1994. jan. 6. 14); „Fél kiló tisztított *almát* egyenlő csíkokra *vágjuk*, *megcukrozzuk* és *megszórjuk* örölt fahéjjal” (1995. okt. 26. 26). — Még egy példát idézek a receptekbeli névelőtlen tárgyak közül: „Végül egy olcsó és finom édesség: felvert *tojásfehérjét összekeverik* a sárgájával, cukrot és zabpelyhet adnak hozzá” (uo. 2001. máj. 10. 27). A *tojásfehérjét* jelölt birtokviszonyú összetett szó-alak, s az ilyeneket a birtokos személyjel önmagában nem teszi határozott tárggyá (l. pl. RÁCZ: MMNy. 279, NymKk. 2: 959), vele kapcsolatban tehát nem volna szabad határozott igeragozást használni.

A recepteken kívül a hirdetés is olyan műfajnak tűnik, amelyben a névelőtlen tárgy hajlamos határozott ragozású igével társulni: „*tapétázást, szobafestést, mázolást, szőnyegpadló [!], PVC-ragasztást, selyemfalfestést* bútortakarítással, parkettacsiszolással, hosszú garanciával *vállalom*” (Zuglói Lapok 1994. 18. sz. 7); „Konszolidált, középkorú, [!] *értelmiségieket* kulturáltan *összehozzuk*” (Népszabadság 1998. márc. 31. 18). Természetesen más műfajokban (például politikai hírekben) is megesis effajta tévesztés: „Az MSZP *aláírásokat gyűjti*, hogy a parlament tűzze napirendre a törvényjavaslatot” (Szószóló 1993. 12. sz. 1).

Ritkább ennél a hibás egyeztetés a határozatlan névelőjű tárgy mellett, de figyelmet érdemel, hogy kissé gyakoribbnak látszik a „határozott névelőjű tárgy + általános igeragozás” kombinációnál.

A határozatlan névelőjű tárggyal kapcsolatos tévesztés (ellentétben a névelőtlen típussal) nem jellemző a receptekre; csupán egy példám ilyen származású: „Egy közepes fej *hagymát* 10 dkg füstölt szalonna zsírjában *megfonnyasztjuk*” (Népszabadság 1994. jan. 6. 14). Ez a hibatípus sokkal inkább a rendőrségi, baleseti és hasonló hírekben szokott felbukkanni: „A két férfi május 30-án, a kora délutáni órákban a főváros X. kerületében *egy* fiatalkorú *lányt* egy fehér színű, sötétített üvegű Lada 1200 típusú személygépkocsiba *kényszerítette*, és ismeretlen helyre *szállította*” (uo. 1998. jún. 8. 21); „Az első híradások azért számoltak be négy sebesültről, mert a rendőrség nem tudta, hogy *egy sérültet* az egyik magán-mentőszolgálat *szállította* kórházba” (uo. 2001. dec. 1. 19). Igaz, az emelkedettebb téma és stílus sem garancia a botlás elkerülésére: „*egy népet* csak az összefogás, a vezetők és vezetettek kölcsönös felelősségérzete *segítheti át* a történelmi sorsfordulókon” (uo. 2001. máj. 8. 10).

Sem a grammatikák, sem a nyelvművelő írások nem szoktak külön foglalkozni ezzel, milyen igeragozást kíván az olyan tárgy, amelyet főnévi értékben használt számnév fejez ki. Ezt nem megrovólag említem, hiszen nyilvánvaló, hogy a névelőtlen számnévre a névelőtlen köznévszabályát kell alkalmazni. Meglepő tehát ennek az áthágása; igaz, csupán egyetlen adatom van rá: „A budapesti vizsgálatok szerint a Romániában meggyilkolt három orosz nő közül *kettőt* a BRFK szeptember 4. óta *körözi*” (Népszabadság 1994. okt. 29. 13).

A névmásfajták tekintélyes része határozatlan tárgynak számít, illetve jelzőként tanúskodik a vele bővített tárgy határozatlanságáról (l. pl.: RÁCZ: MMNy. 281, NymKk. 2: 968—71; BALOGH JUDIT: MGr. 417). — Ebben a körben csupán egyszer észleltem rendellenességet kérdő névmással kapcsolatban. Talán szerepet kaphatott a tévesztésben az, hogy a névmás függő kérdésben jelent meg: „Aki ismeri az Alkotmánybíróság döntéseit, tudja, nincs igazából jelentősége, hogy *kit* melyik oldalról *jelölték*” (Népszabadság 1996. nov. 14. 7).

Ha RÁCZ ENDRE figyelmeztetéseire (MMNy. 281, NymKk. 2: 970—1) gondolunk, nem okozhat meglepetést, hogy a vonatkozó névmási tárgy mellett sokkal gyakoribb az egyeztetési hiba. Az ilyen botlást — bár a hiba ettől még hiba marad! — logikai szempontból érthetővé teszi, hogy a vonatkozó névmás vagy határozott főnévvel van referenciális kapcsolatban, vagy determináló hatást fejt ki egy határozatlan főnévre. Annak, hogy a vonatkozó névmás mint tárgy mégis az ige általános ragozását kívánja, történeti oka van: a vonatkozó névmás a kérdő-határozatlan névmásból ered, és megőrizte maga mellett az előzményére jellemző egyeztetésmódot. (Mindehhez l. E. ABAFFY ERZSÉBET fejezetét A magyar nyelv történeti nyelvtanának a korai ómagyar kort és előzményeit tárgyaló kötetében: Bp., 1991. 159).

A rövid kitérő után egy-egy példát idézek az *akit*, az *amit* és az *amelyet* mellett előforduló határozott igeragozásra. Az első kettő a Népszabadságból való: „A Sellő bárban olyan hölgyet találtak, *akit* — elmondása szerint — valaki *eladta* a szórakozóhelyre” (1997. júl. 1. 22); „Mihályi a színpadjainkról kiveszett szép és érthető középhangon beszél, *amit* Pálos György halála óta jószerevével *nélkülözi* a nézők füle” (1997. dec. 8. 10); —a harmadik pedig Temesi Ferenc „Királyáldozat” című regényéből: „egy természetes szerről, a világ legjobb méregtelenítőjéről van szó, a vakkáról, *amelyet*, mint annyi mást, az indiánoktól *lopta* a fehér ember” (Magyar Könyvklub, Bp., 2000. 92).

Érdekes, hogy egy nyelvészeti szakcikkből is van adatom ilyen egyeztetésre: „A jelentésjegy valamely »járulékos«, esetleges tulajdonságra is utalhat, olyan attribútumok-

ra, *amelyeket* a hagyományos megközelítés nem *tekinti* kategoriális (»lényegi«) fogalmi jegynek” (MNY. 2001: 452). Bár egyetlen adatból veszélyes volna messzemenő következtetésekre jutni, talán figyelmet érdemelhet két tény: 1. a szerző erdélyi nyelvész; 2. Erdélyre a XVIII. században jellemző volt a vonatkozó névmási tárgy melletti határozott igeragozás (l. pl. BÁRCZI: MNYTört. 1967. 539). Nem tudom, készült-e arról felmérés, mi érvényes ebből a szempontból a mai erdélyi (regionális köznyelvi) nyelvhasználatra. A kérdés mindenképpen vizsgálatot érdemelne.

Az egyetlen olyan tévesztés, amely általános névmással kapcsolatos, kontamináció (vagy egyszerű sajtóhiba) eredménye: „Körülbelül tizenöt éve nem indulunk a nagy fesztiválok versenyszakaszaiban, hiszen már nincs értelme, majdnem *mindent megnyertük*” (Népszabadság 1999. okt. 12. 31). A feltételezett vegyülés: *mindent megnyertünk* × *mindet megnyertük*.

Olyan névmási jelző után, amely határozatlan mennyiséget fejez ki, természetesen a tárgy is határozatlan, tehát általános igeragozást kíván maga mellé. Ennek a szabálynak az áthágására Wilbur Smith „Harag” című regényének fordításában találtam egy példát: „*Néhány smaragdot, fülbevalót egy razzia során megtaláltuk egy hatodik kerületi orgazdánál*” (ford. Somló Ágnes, Delej Kft.—Maecenas Könyvkiadó Kft. [Bp., 1995.] 436).

Egy ehhez hasonló, de határozatlan számnévi jelzőt tartalmazó adatom a Népszabadságból is van: „A dzsungelhúsválság lényege, hogy az afrikai őserdőkben élő állatokat olyan mértékben irtják, hogy *számos fajt* a kipusztulás veszélye *fenyegeti*” (2001. okt. 17. 26).

A határozatlan névelőt és a *másik* névmást is határozatlan tárgy szokta követni, ezért igencsak meglepődtem, amikor együttes előfordulásuk ellenére határozott igeragozásba ütköztem: „Azt viszont megtudjuk, hogy *egy másik levelet*, amelyre [a nyíregyháziak] hivatkoznak, a műsorvezető nem *kapta meg*” (Népszabadság 1997. jún. 20. 11). Igaz, lehet, hogy ezt a mondatot inkább a névelőt határozottra cserélve volna egyszerűbb javítani: *a másik levelet ... nem kapta meg*.

Bemutattam már azokat az adataimat, amelyekben a főnévi igenév saját határozott tárgya ellenére az ige általános ragozásban szerepel. Fordított irányú hibára, vagyis az igenév határozatlan tárgyának ellentmondó határozott igeragozásra kétszer akadtam: — egyszer határozatlan névelőjű tárgy mellett: „A főkapitányság tájékoztatása szerint alapos a gyanú arra, hogy Szomora és társai *egy fővárosi férfit* élete és testi épsége elleni közvetlen fenyegetéssel egy sosemvolt tartozás fejében hárommillió forint átadására *akarták rákényszeríteni*” (Népszabadság 2000. júl. 29. 16); — egyszer pedig melléknévi mutató névmási jelzővel bővített tárgy után: „*Ekkora mennyiséget* az ország összes virágkötője sem *tudná felhasználni*” (uo. 1999. jan. 16. 32).

A hibák után most itt is egy furcsaság következik. Egy nyelvészeti cikkben került előm egy olyan mondat, amelyben a főnévi igenév nem tárgy, hanem célhatározó, de határozott tárggyal bővül, és ennek hatására a tárgyatlan igei állítmány határozott ragozású: „Az egyiptomi POTESTAS magyarázatául, Austerlitz szellemében, aki a QUANTITAS *terjedését igyekezte* viking és velencei hajós útvonalakkal *magyarázni*, felemlíthetők az Egyiptomba a Fekete-tenger északi partjainak vidékéről és az Észak-Kaukázusból behurcolt mamelukok” (MNY. 1996: 69). E szerkesztésmód kommentálásaként RÁCZ ENDRÉT idézem: „Elvértve akkor is tárgyas ragozásba kerülhet az ige, ha az igenév nem a tárgy, hanem a célhatározó szerepét tölti be, s hozzá határozott tárgy csatlakozik [...]. Ezzel kapcsolatban néhány intranszitiv ige (*igyekszik, szíveskedik, készül* stb.) tranzitívvá kezd válni, illetőleg a mellettük lévő célhatározó közeledik a tárgy kategóriájához” (MMNY. 280; a részletekhez vö. még RÁCZ: NymKk. 2: 964—5).

Érdekes, hogy ugyancsak egy nyelvészeti cikkben tűnt fel az az úgynevezett kettős alanyos szerkezet, melyben az igenévnek határozott tárgya van, s a tárgyatlan igei állítmány ragozása ehhez igazodik: „Jelen nyelvhasználatunk *tényei* azonban mintha *cáfolni látszanák ezt a feltételezést*” (Nyr. 1999: 351). Bevallom, a mediális *látszik* ige ilyen ragozását kevésbé tartom elfogadhatónak, mint a kiható jellegű *igyekszik*-ét.

4. A szemlét egy maroknyi csoportnak a bemutatásával zárom. Részint arra találunk benne példát, hogy egy tárgy mellett különböző ragozású igék jelennek meg; nagyjából pedig arra, hogy különböző határozottságú tárgyak mellett kell döntenie az ige ragozásáról.

Lássuk először azt a rendkívül meglepő esetet, melyben egy *határozatlan névelőjű tárgyat* halmazott állítmány előz meg, s az igealakok ragozása a határozottság szempontjából eltér egymásától: „Ismeretlen nő gyűlékony folyadékkal *locsolta le, [!] és meggyújtott egy 26 éves festőt* Budapesten, a II. kerületben — tájékoztatta a tűzoltóság ügyeletesét az MTI-t” (Népszabadság 1995. okt. 24. 21).

A különböző határozottságú tárgyak együttes szereplésekor az ige ragozása általában a hozzá közelebb álló tárgyhoz szokott igazodni (l. pl.: RÁCZ: MMNy. 282; BALOGH JUDIT: MGr. 417; — l. még RÁCZ ENDRE hasznos tanácsait a nehézkes szerkesztés elkerülésére: NymKk. 2: 972—3). — Michael Crichton „Őslénypark” című regényéből származó példában a fordító (Boris János) ezt a közelségi egyeztetést alkalmazta: „*Hardingot meg egy-két munkást már elszállítottak*” (Maecenas Könyvkiadó—Magyar Könyvklub, Bp., 1993. 573). Másik, a sajtónyelvből való adatomban viszont a „távolsági egyeztetés” egyáltalán nem helyeselhető: „Összeállításunk a BM Országos Választási Iroda adatbázisában 1994. április 9-én délután egy óráig rögzített *adatokat, valamint egyes, a pártoktól kapott, kiegészítő információkat tartalmazza*” (Népszabadság 1994. ápr. 11. 25).

Ha a tárgyhoz a határozottság szempontjából tőle különböző értelmező csatlakozik, akkor RÁCZ ENDRE szerint az ige ragozása inkább magától a tárgytól függ, de néha az értelmező is hathat rá (MMNy. 282, NymKk. 2: 962—3; az utóbbi helyen tanácsokat is kapunk az egyeztetési nehézség leküzdéséhez). — Mindkét sajtónyelvi példában általános ragozású az ige. Az elsőben tulajdonnév szerepel tárgyként, és ezt tárgyatlan névelőjű köznévvé értelmezi: „A filmben ön *Natalja Szimjonovát, egy orosz számítógép-programozót játszik*” (TV Magazin 1996. 4. sz. 6). A másodikban éppen fordított a szereposztás: „A törvény csak *egy fideszes képviselőt, Sümeghy Csabát érint*” (Népszabadság 1997. máj. 6. 1). A megoldások helyességéről nyilván megoszlanak a vélemények; nekem az első tetszik jobban.

5. A gyűjtemény bemutatása után érdemes felsorolni a határozottságbeli egyeztetésnek azokat az eseteit, amelyekkel kapcsolatban nem találtam hibát vagy furcsaságot. A határozott tárgyak köréből ilyen a személyes, a birtokos, a visszaható és a kölcsönös névmás, a *mind* általános névmás, továbbá bizonyos *-ik* végű névmások (pl. a *melyik*), valamint az *-é* birtokjeles köznévvé. A tárgyatlan tárgyak közül talán csak a számnévi mutató névmás említhető kétségtelen kivételként. A listához hozzátehetem azt is, hogy egyik irányban sem tűnt fel rendellenesség a mellékmonddal kifejezett tárggyal kapcsolatban (vö.: RÁCZ: MMNy. 281, 282, NymKk. 2: 971—2; BALOGH JUDIT: MGr. 417). — Bár gyűjteményem sem az adatok számát, sem a műfaji változatosságot tekintve nem mondható reprezentatívnak, valószínűnek tűnik, hogy a belőle hiányzó esetek nem okoznak sok gondot az oktatásban és a nyelvművelésben.

Feltétlenül vizsgálatot érdemelne viszont az, hogy a mai magyar nyelvhasználat különféle írásbeli műfajaiban olyan arányú-e a határozottságbeli egyeztetés egyes hibatípu-

sainak jelenléte, amilyenre gyűjteményem alapján következtethetünk. Kiemelt figyelmet kellene fordítani azokra az esetekre, amelyekben nem nyilvánvaló hibával állunk szemben, hanem egymással ellentétes tényezők versengésével, ingadozással. Másféle és igen nehéz feladatot jelentene a beszélt nyelv megváltása, de minden bizonnyal nagyon is tanulságos lenne mind a grammatikusok, mind a nyelvművelők, mind a szocio- és a pszicholingvisztika kutatói számára.

Akármilyen közegben vizsgálódunk, mindenképpen meg kellene kísérelni a hibák okainak feltárását. Előadásomban erre nem vállalkozhattam, csak egy-két részlettel kapcsolatban utaltam a lehetséges magyarázatokra. Azokat most egy olyan ötlettel szeretném kiegészíteni, amely a gyűjtemény adatait elemezve többször is eszembe villant: vajon nem az a l a n y logikai határozottsága vagy határozatlansága van-e olykor hatással a tárgy és az igealak határozottságbeli egyeztetésére?

Meggyőződésem, hogy az egyeztetés egész kérdésköre leíró és történeti szempontból, az oktatásban és a kutatásban nagyobb figyelmet érdemelne a mostanában megszo- kottnál. Ha akadnak olyan oktatók, akikben megvan a szándék és a képesség arra, hogy ezt tanítványaikban is tudatosítsák, akkor remélhetőleg lesznek olyanok is, akik megin- dulnak RÁCZ ENDRE nyomán, és az egyeztetés világának eddig kevésbé ismert tájait is feltérképezik.

HORVÁTH LÁSZLÓ

Errors and idiosyncrasies in definiteness agreement

ENDRE RÁCZ, former Professor of Hungarian Linguistics at Budapest University, a characteristic representative of the renewal of classical grammar, an outstanding researcher of the issue of various types of agreement, would have turned eighty in the summer of 2002. This paper, the written version of a talk given at a recent meeting of the Society of Hungarian Linguistics, is a tribute to his memory. The author presents a collection of errors and idiosyncrasies, mainly as-sembled from newspaper articles published between 1993 and 2001, concerning definiteness agreement between verbs and their third-person objects.

LÁSZLÓ HORVÁTH